

Důchodový systém: klíčový pilíř sociální politiky státu

Michal VANĚK, Jana MAGNUSKOVÁ, Simona MATUŠKOVÁ, VŠB-TU Ostravaⁱ

Abstract

Retirement income policies belong to fundamentals of any welfare state. The current demographic development in the Czech Republic reflects badly on its retirement income strategies. This fact should attract our constant attention. There is no doubt that a pension scheme reform is a top priority. This paper focuses not only on the domestic retirement income planning and suggested change but also provides for the brief on approaches to retirement income planning in the neighbouring countries of Slovakia, Austria, Germany, and Poland. The paper also gives and discusses results of sociological investigation concerning retirement income strategies.

Keywords

Family savings, pension system, risk, sociological research.

JEL Classification: C12, D14, G23

ⁱ Institute of Economics and Control Systems, Faculty of Mining and Geology, Technical University of Ostrava, 17. listopadu 15, 708 33 Ostrava – Poruba, Czech Republic.
michal.vanek@vsb.cz (corresponding author)

1. Úvod

Moderní stát 21. století se neobejde bez efektivní sociální politiky, která stojí na principu solidarity (např. mezigenerační solidarity, solidarity zdravých a nemocných). Nelze předpokládat, že budeme vždy solventní, zaměstnaní, zdraví. Proto způsob, jakým stát, potažmo nadnárodní společenství (např. EU), řeší sociální problematiku, by neměl stát na pokraji našich zájmů. Lze dokonce říci, že společnost je tak silná, jak se dokáže postarat o sociálně potřebné občany.

Sociální politika je široké téma, a proto se jí v našem článku nebudeme věnovat v plné šíři. Zaměříme se pouze na oblast mezigenerační solidarity, která je reprezentována důchodovou politikou. Vedoucí představitelé EU se shodli na tom, že důchodové a zdravotní pojištění jsou základními právy zaměstnanců, avšak náklady na ně musí být udržitelné (*Činnosti Evropské unie – Zaměstnanost a sociální věci*, 2009.).

Členství ČR v EU nemá žádný vliv na výši důchodů. Předpisy, kterými se bude důchodové zabezpečení

řídít, zůstávají nadále v kompetenci členských států (*Sociální zabezpečení – občan*, 2009).

Důchodová politika a problematika týkající se života seniorů je ve stárnoucí Evropě jednou z významných oblastí, která nemůže být opomíjena. Závažnost důchodové problematiky je umocněna dlouhodobě nepříznivým demografickým vývojem a s ním spojenou otázkou financování důchodového systému.

Hrozba nestability důchodového systému je aktuální¹ i pro Českou republiku. Reforma v této oblasti je proto nutná a naléhavá. Některé reformní kroky již byly implementovány (zvýšení hranice odchodu do důchodu na 65 let věku), jiné kroky jsou připraveny v podobě návrhů (např. opt-out). Domníváme se, že může být zajímavé i přínosné znát názory občanů –

¹ Schodek na účtu, ze kterého se vyplácejí důchody a nemocenské, narůstá. Po prvním čtvrtletí na něm chybí 10,4 miliardy korun, 2010.

potencionálních uživatelů důchodového systému – na problematiku starobních důchodů a změny, které se v důchodovém systému připravují. Rovněž může být zajímavá informace o tom, jaké další investiční příležitosti občané ve spojení na důchod v současnosti využívají. Proto jsme se rozhodli provést sociologický výzkum, jehož výsledky náš článek prezentuje.

2. Důchodový systém v ČR a ve vybraných okolních státech

V České republice je důchodové pojištění a související problematika v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí. Základní důchodové pojištění a zvýšení důchodu pro bezmocnost tvoří spolu s nemocenským pojištěním součást sociálního zabezpečení ve smyslu zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2009a).

Důchodový systém ČR je tvořen dvěma pilíři:

- pilíř – povinné základní důchodové pojištění průběžně financované²;
- pilíř – dobrovolné doplňkové penzijní připojištění financované kapitálově, přičemž účastníkům náleží státní příspěvek.

První pilíř je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby, právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, neexistují speciální odvětvová schémata apod. Pouze v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí určité odchylky pro tzv. silové resorty (např. vojáci, policisté, celníci, hasiči). Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99 % obyvatel ve věku vyšším, než je věková hranice pro nárok na starobní důchod (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2009a).

Penzijní připojištění se státním příspěvkem je možno podle terminologie EU považovat za třetí pilíř důchodového systému. Součástí třetího pilíře jsou

i produkty komerčních pojišťoven – zejména životní pojištění. Důchody přiznávané ze třetího pilíře se zatím podílejí na příjmech důchodců zanedbatelnou měrou.³ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2009a).

Základním hmotně právním předpisem, který upravuje nároky na důchody ze základního důchodového pojištění, způsob stanovení výše důchodů a podmínky pro jejich výplatu, je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2009a).

Společensko-ekonomické změny, které proběhly na počátku 90. let minulého století, se odrazily mimo jiné i ve změněném životním stylu, což lze dokumentovat na následujících demografických údajích, viz tabulka 1. K zachování populace je žádoucí, aby se ukazatel pohyboval okolo hodnoty 2,1 potomků na jednu ženu. Pohledem na tabulku 1 zjistíme, že k této hodnotě jsme se u nás přiblížili pouze v roce 1990. Na počátku nového tisíciletí byly již hodnoty velmi vzdálené svému optimu, neboť propad činil 0,455 potomků na jednu ženu.

Ze statistických údajů můžeme dále vyčíst pozitivní trend v naději na dožití mužů i žen. Lze očekávat, že většina s tímto vývojem v zásadě souhlasí, zejména není-li stáří provázáno zdravotními či jinými problémy, které si naprostá většina mladých lidí nepřipouští.

Prodlužování průměrného věku má však také za následek, že se prodlužuje doba, po kterou občané budou pobírat starobní důchod, což společně se snižujícím se počtem narozených dětí podkopává stabilitu stávajícího důchodového systému. Proto Vláda ČR svým usnesením č. 656 ze dne 23. června 2004 schválila zřízení funkce koordinátora pro přípravu podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě.

² Jedná se o tzv. PAYG systém. Kromě něj se lze setkat s fondovým financováním důchodového systému (FF).

Tabulka 1 Úhrnná plodnost

Rok	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Úhrnná plodnost	1,893	1,278	1,144	1,146	1,171	1,179	1,226	1,282	1,328	1,438

Zdroj: ČSÚ

Tabulka 2 Naděje na dožití mužů a žen při narození

Rok	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Naděje dožití mužů při narození	69,7	71,1	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5	72,9	73,4	73,7
Naděje dožití žen při narození	76,6	78,1	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0	79,1	79,7	79,9

Zdroj: ČSÚ

³ V členských státech EU obvyklý druhý pilíř (zaměstnavatelské penzijní systémy) v českém důchodovém systému neexistuje.

Funkci koordinátora byl pověřen Ing. Vladimír Bezděk a vznikla tak tzv. Bezděková komise, která v roce 2005 předložila svou závěrečnou zprávu.

Komise neměla vůbec jednoduché zadání, neboť východiskem její práce byly varianty důchodové reformy, jež pocházely z dílen politických stran, které delegovaly do komise své členy.

V závěru závěrečné práce tzv. Bezděkovy komise se lze mimo jiné dočíst: *V důchodovém systému působí navzájem protichůdné vlivy. Výhody pro část populace lze získat pouze na úkor jiné části obyvatelstva. Neexistuje taková reforma, která by nikomu nezhoršila a alespoň někomu zlepšila příjmovou perspektivu v důchodovém věku. Neexistuje ekonomicky ideální důchodová reforma nebo ideální důchodový systém. Proto rozhodnutí o důchodové reformě a budoucí podobě důchodového systému musí mít výhradně politický charakter. Jedině politici mají mandát učinit rozhodnutí o vzájemně protichůdných prvcích důchodového systému. Rozhodnutí o důchodové reformě je rozhodnutím o tom, co má být obětováno jeho stabilitě. Nelze mít současně vysoké důchody, nízký důchodový věk a nízkou příspěvkovou sazbu, resp. levný důchodový systém* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005).

V lednu 2010 se sešla tzv. Bezděková komise II, složená z odborníků na důchodový systém, jejíž založení inicioval ministr financí Eduard Janota. Její činnost potrvá do konce funkčního období současné vlády. Komise chce *oprášit* propočty variant důchodové reformy vypracované již před pěti lety. Bude přitom vycházet hlavně z budoucího ekonomického a demografického vývoje v zemi. Tým se ale již nebude zabývat politickými variantami řešení. Vypracované scénáře by dle ministra Janoty měly sloužit zejména novému ministru financí, který povede tento úřad po letošních volbách do sněmovny (*Bezděková komise II: Změňte penze!* 2010).

V programovém prohlášení Vlády ČR z roku 2007 byly nastíněny kroky, kterými vláda chtěla zahájit reformu důchodového systému. Zamýšlené změny v důchodovém systému byly plánovány ve třech etapách:

1. etapa – parametrické změny průběžného systému;
2. etapa – oddělení majetku akcionářů a klientů u systému dobrovolného důchodového připojištění; motivace k vyšším příspěvkům a vyšší participaci zaměstnavatelů; vytvoření rezervního důchodového fondu a zřízení samostatné kapitoly státního rozpočtu pro financování důchodového pojištění;

3. etapa vytvoření dalšího dobrovolného pilíře důchodového systému založeného na možnosti opt-out.

Vládě se podařilo nejen formulovat ideje důchodové reformy, ale část těchto idejí přetavit do platných legislativních norem. Novelou zákona č. 306/2008 Sb., kterou se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některými dalšími zákony došlo mimo jiné k posunutí hranice důchodového věku na 65 let u pojištěnců narozených po roce 1968. Pro úplnost dodejme, že u žen se hranice důchodového věku snižuje podle počtu vychovaných dětí. Pro účely financování reformy vytvořila vláda ve státním rozpočtu samostatný rezervní účet. Na nový účet se budou do roku 2010 vkládat jednak přebytky důchodového pojištění a jednak dividendy z České přenosové soustavy a z regionálních distributorů elektřiny.

Odstupující vláda dne 5. 5. 2009 předložila Poslanecké sněmovně vládní návrh zákona o penzijním spoření (sněmovní tisk č. 825) a vládní návrh zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o penzijním spoření (sněmovní tisk č. 826). Návrh zákona o penzijním spoření významným, ne-li zásadním způsobem změnil stávající dobrovolný pilíř důchodového systému. Účastník si bude moci vybrat z trojice povinných účastnických fondů (povinný konzervativní fond, povinný smíšený fond a povinný dynamický fond) a případně dalších fondů vytvářených penzijními společnostmi. Novinkou bude, že fondy budou moci být i ve ztrátě, což dnes není možné.

Neočekává se, že tzv. úřednická vláda premiéra Jana Fišera rozhodne v oblasti penzijní reformy. Pokračování penzijní reformy tak zjevně čeká na novou vládu vzešlou z voleb do Poslanecké sněmovny konaných na konci května letošního roku. Vytvořil se tak časový prostor pro další diskuzi, která by dle našeho názoru měla proběhnout v duchu českého přísloví: *Dvakrát měř, jednou řež!*

Podívejme se nejprve, jaké jsou trendy v penzijních systémech a jak je důchodový systém nastaven v sousedních státech.

2.1 Trendy v důchodových systémech

Ve všech vyspělých zemích se neustále prodlužuje střední délka života a porodnost naopak klesá, což má za důsledek stárnutí obyvatelstva. Již nyní je *méně než každý šestý Evropan starší 65 let*. Tlak na penzijní systémy se tudíž neustále zvyšuje a výplata penzí zatěžuje státní rozpočty mnoha zemí stále více. Proto se vlády snaží tento nepříznivý stav řešit. V této snaze můžeme nalézt následující tendence:

A. Zvyšování důchodového věku

Ve většině vyspělých zemí světa je již nyní důchodový věk 65 let pro muže i ženy. Zvyšování důchodového věku se zavádí postupně a v některých zemích je důchodový věk ještě vyšší:

- ve Velké Británii je důchodový věk v současnosti 65 let pro muže a 60 let pro ženy, dochází však k jeho postupnému zvyšování, v roce 2020 budou ženy odcházet do důchodu rovněž v 65 letech, v roce 2024 bude důchodový věk činit 66 let, v roce 2034 bude činit 67 let a v roce 2044 bude dokonce 68 let,
- v Norsku je důchodový věk 67 let pro muže i ženy,
- na Islandu je důchodový věk 67 let pro muže i ženy,
- v Dánsku je důchodový věk 65 let, postupně se však zvyšuje na 67 let od roku 2024 pro všechny,
- v USA je důchodový věk 66 let pro muže i ženy, postupně se však zvyšuje na 67 let.

B. Znevýhodňování předčasného důchodu

S prodlužováním důchodového věku se zvyšuje počet občanů využívajících možnosti odejít do předčasného důchodu. Přestože je předčasný důchod nižší než starobní, jeho obliba v Evropě stoupá, a proto dochází ve většině evropských zemí k jeho finančnímu znevýhodnění a zvýšení věku pro nárok na něj, např.:

- ve Francii je možné odejít do předčasného důchodu již v 55 letech, ale penze je za každý rok odchodu do důchodu dříve krácena o 7 %,
- ve Španělsku je možné odejít do předčasného důchodu v 61 letech, ale penze je za každý rok odchodu do penze dříve krácena o 6,8 %,
- v Portugalsku je možné odejít do předčasného důchodu v 55 letech, ale penze je za každý rok odchodu do penze dříve krácena o 4,5 %.

C. Zvyšování potřebného počtu let pojištění

V České republice je potřeba v současné době splnit podmínku 25 let pojištění, tato potřebná doba pojištění se však postupně zvyšuje a v roce 2018 musí každý český občan splnit podmínku 35 let pojištění. V západní Evropě je počet let pojištění ještě vyšší. Ve většině zemí musí již teď být splněna podmínka 40 let pojištění, v Nizozemí a Belgii je to dokonce 45 let pojištění.

D. Zvyšování úlohy dobrovolného spoření

V současné době např. ve Velké Británii, USA, Irsku, Novém Zélandu nebo Japonsku dosahuje státní penze z průběžného systému cca 40 % čistého příjmu dosažovaného před odchodem do důchodu u občana pobírajícího celý život průměrnou mzdou.

V těchto zemích je vlastní spoření nutností a tento trend se přesouvá i do dalších vyspělých zemí. Příjmy z dobrovolného spoření v různých finančních produktech jsou dokonce nejdůležitějším příjmem občanů v důchodu v USA, Velké Británii, Irsku, Nizozemí a Dánsku.

V Evropě si na vlastní penzi začínají nejdříve spořit Britové, a to v průměru již od 28 let. Vyspělé státy dobrovolné spoření vítají a podporují, např. státním příspěvkem při splnění zákonných podmínek u podporovaného finančního produktu (v ČR u penzijního připojištění) nebo možností snížit si daňový základ o zaplacené částky na podporovaném produktu (v ČR u penzijního připojištění a u životního pojištění).

Jakou podobu má důchodový systém u našich sousedů, nabízí krátká exkurze, která začne u našeho východního souseda na Slovensku.

Důchodový systém na Slovensku

Důchodový systém na Slovensku podobně jako u nás prochází reformními kroky a lze konstatovat, že se od toho českého systému mírně liší. Od roku 2005 jej charakterizuje existence více důchodových pilířů – dvou povinných, kdy se v termínu od 1. ledna 2005 do 30. června 2006 Slováci v aktivním věku mohli rozhodnout, zda svůj budoucí starobní důchod chtějí dostávat z jednoho nebo z obou zdrojů. Tyto jsou navíc doplněny o třetí, dobrovolný pilíř důchodového systému.

První pilíř (tzv. průběžný důchodový systém) představuje povinný systém, který reprezentuje Sociální pojišťovna. Uplatňuje se v něm princip celospolečenské solidarity v kombinaci se zásluhovostí. Do něj jsou v současnosti zapojeni všichni občané v aktivním věku a jejich zaměstnavatelé, kteří povinně odvádějí z každé mzdy zákonem stanovené pojistné (4% z vyměřovacího základu zaměstnanec, 14% jeho zaměstnavatel). V případě, že je občan zapojený jen do prvního pilíře, je za něj celkově odváděno 18 % z jeho vyměřovacího základu přímo do Sociální pojišťovny. Sociální pojišťovna tyto částky ihned použije na výplatu důchodů pro současné důchodce. Od 1. ledna 2004 je starobní důchod vypočítáván dle počtu odpracovaných let (let pojištění) a příjmu občana za celý aktivní život. Kromě starobních důchodů Sociální pojišťovna vyplácí také pozůstalostní důchody a invalidní důchody.

Průměrný slovenský starobní důchod ke konci července 2009 dle zveřejněných údajů Sociální pojišťovny činil 337,38 euro (10 164 slovenských korun). Důchody se zvyšují v závislosti na meziročním růstu spotřebních cen a meziročním růstu průměrné mzdy. Dle Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny Slovenskej republiky činila statisticky zjištěná průměrná mzda za rok 2009 766,41 eur (23 089 sloven-

ských korun). Z toho vyplývá, že současný průměrný slovenský důchod tvoří asi 44% průměrné hrubé měsíční mzdy.

Druhý pilíř (povinný dnes již pro všechny čerstvé slovenské absolventy škol poprvé zaměstnané, resp. podnikající) reprezentují soukromé důchodové správcovské společnosti (DSS). Jde o soukromý, tzv. kapitalizační pilíř, který na Slovensku vznikl 1. ledna 2005. Pokud se slovenští občané rozhodli zapojit i do tohoto druhého pilíře, část odvodů, které jejich zaměstnavatel dosud zaplatil do Sociální pojišťovny, půjde na jejich osobní důchodový účet ve vybrané důchodové správcovské společnosti. Celková výše odvodů se tedy nemění, jen došlo k rozdělení peněz mezi první a druhý pilíř. V případě, že občan spoří současně v prvním i druhém pilíři, je z jeho vyměřovacího základu odváděno pojistné ve výši 9 % do Sociální pojišťovny a 9 % do vybrané důchodové správcovské společnosti.

Peníze na osobních důchodových účtech se prostřednictvím důchodových fondů investují a zhodnocují tak, aby jejich hodnota postupně rostla a při odchodu do důchodu byla co nejvyšší. V tomto případě budou občané dostávat starobní důchod ze dvou zdrojů – první část ze Sociální pojišťovny a druhou část ze svých peněz, naspořených a zhodnocených na jejich osobním důchodovém účtu. Za období, kdy přispívali současně do prvního i druhého pilíře, bude jejich důchod z prvního pilíře snížen o polovinu a nahrazen právě důchodem z druhého pilíře. Výhodou vstupu do druhého pilíře je i to, že peníze na osobním důchodovém účtu jsou soukromým majetkem a v případě úmrtí jej mohou zdědit pozůstalí. Stát je navíc finálním garantem fungování druhého pilíře (dle zákona o ochraně vkladů zavedl slovenský stát pro spoření na důchod v tomto pilíři přísná pravidla, jejichž dodržování podléhá pěti stupňům kontroly, ze kterých nejvýznamnější je dohled Národní banky Slovenska, navíc peníze na účtech jsou v průběhu celé doby spoření majetkem spořitele a jsou odděleny od majetku DSS).

Vzhledem k probíhající krizi na finančních trzích a následnému znehodnocování úspor slovenská vláda koncem roku 2008 nabídla občanům ještě jednu možnost, a sice vystoupení z druhého pilíře důchodového spoření do konce června 2009.

Třetí pilíř (dobrovolný) reprezentují doplňkové důchodové společnosti (DDS), ve kterých je možné se na důchod zabezpečit bez ohledu na to, zda se občané rozhodnou vstoupit i do druhého pilíře, nebo budou přispívat výlučně do Sociální pojišťovny. Příspěvky do třetího pilíře jsou hrazeny ze mzdy dle vlastního rozhodnutí a určitou částkou do něj obvykle přispívá i jejich zaměstnavatel. DDS zhodnocují vklady svých klientů a zavazují se vyplácet účastníkovi doplňkový

důchod po splnění podmínek určených ve smlouvě. Navíc je toto zabezpečení na důchod státem daňově zvýhodněno. Je však třeba dodat, že doplňkové důchodové spoření nekryje žádná rizika, jde jen o spoření.

Slovenský stát dal lidem možnost zvážit svůj výstup z druhého pilíře. Zároveň je však občanům nadále umožněno do druhého pilíře vstupovat. Že se ani takto nastavený systém neobejde bez problémů, svědčí mnoho debat ve slovenských médiích či článků v tisku, kdy stát i DSS živě diskutují právě o výhodnosti či nevýhodnosti druhého pilíře. V těchto diskusích se často používají neférové praktiky, kdy se navzájem obě strany obviňují. Hlavním důvodem těchto sporů jsou přirozeně peníze z odvodů pojistného – ty jsou lákavé jak pro stát, který prostřednictvím Sociální pojišťovny může s větším rozpočtem nabízet voličsky atraktivní sociální balíčky, tak i pro jednotlivé správcovské společnosti (více spořitelů znamená vyšší zisk). Důchodová reforma na Slovensku proto zdaleka není u konce.

Důchodový systém v Rakousku

Rovněž Rakousko přistoupilo k postupnému zvyšování věku odchodu do důchodu. Dnes platí věková hranice odchodu do důchodu 65 let pro muže a 60 let pro ženy, mezi lety 2024 až 2034 má dojít k vyrovnání na 65 let pro všechny.

Za zmínku stojí, že dříve se rozlišoval pojem *příjemce starobního důchodu*, který zahrnoval státní zaměstnance, a pojem *příjemce renty*, což byli pracující v soukromé sféře. Dnes je to již sjednoceno, všichni jsou příjemci starobních důchodů, za příjemce renty jsou v současné době označováni příjemci důchodů invalidních.

V Rakousku je povinný základní průběžně financovaný penzijní systém. Pokrývá téměř 100 % ekonomicky aktivní populace. Je zajišťován samostatnými pojišťovacími subjekty sdruženými v Hlavním svazu rakouských nositelů sociálního pojištění. Do státního penzijního systému povinně přispívají zaměstnanci (10,25 % mzdy) i zaměstnavatelé (12,55 %). Systém je značně členitý podle profesí (samostatné pojišťovací systémy pro horníky, železničáře, státní zaměstnance...).

Rakousko se snaží podporovat také vlastní penzijní spoření, které má rostoucí tendenci. Dlouhodobou tradici zde mají i zaměstnanecké fondy, které jsou garantovány kolektivními smlouvami. Příspěvky platí pouze zaměstnavatel a jsou daňově uznatelné. Zaměstnanecké fondy jsou vytvářeny ve formě akciových společností a jsou vlastněny finančními institucemi, např. bankami a pojišťovnami.

Penzijní dávky vyplacené kombinací zaměstnaneckých fondů a státem garantované penze dosahují

přibližně 70 % hrubých příjmů dosahovaných před odchodem do důchodu.

Důchodový systém v Německu

Zásadní změny čekají i systém důchodového zabezpečení v Německu. Nadále zůstává zákonné důchodové pojištění se třemi oblastmi (pro pracovníky, pro zaměstnance a pojištění pro horníky) nejdůležitějším pilířem příjmů lidí ve stáří a zahrnuje cca 82 % výdajů rozpočtu na důchodové pojištění. Pojištění státních úředníků s celkovými výdaji představuje cca 13 % důchodového rozpočtu.

Stále větší význam však získávají vedle toho městnanecké důchodové systémy a soukromé připojištění. Různé formy soukromého pojištění jsou v Německu podporovány a více než 55 % domácností má sjednáno životní pojištění. S tak zvaným *důchodem podle Riester*, pojmenovaném podle dřívějšího ministra sociálních věcí Waltera Riester, se zde nabízí daňově zvýhodněný model, který umožňuje zabezpečení na stáří formou soukromého kapitálového pojištění. Z důvodu nastolení sociální spravedlnosti mezi generacemi nedostávají příjemci starobních důchodů momentálně žádnou valorizaci.

Výše příslušného důchodu závisí na výši příspěvků do důchodového pojištění a době tohoto pojištění. Důchod se počítá podle důchodové formule, která by měla zajistit po 45 letech pojištění cca 71 % příjmů dosahovaných před odchodem do důchodu.

Vládní strany rovněž schválily zvýšení zákonné hranice odchodu do důchodu z 65 let na 67 let. Mezi lety 2012 a 2035 se důchodová hranice bude postupně zvyšovat vždy o jeden měsíc. Zároveň byla vypracována *Iniciativa 50 plus*, která má pomoci zlepšit možnosti pracovních příležitostí pro starší občany (Wilke, 2009).

Důchodový systém v Polsku

Také Polsko provedlo reformu důchodového systému v roce 1998 z důvodu neudržitelného stavu průběžného státního důchodového systému. Polská vláda se proto rozhodla pro poměrně radikální reformu, kdy státní systém byl zjednodušen a převeden na systém tzv. *notional defined contribution* (NDC – průkopníkem tohoto systému se stalo Švédsko), který je navíc doplněn o soukromý penzijní fondový pilíř. NDC má za cíl zavést do důchodového systému výraznější pojistný princip a umožnit větší flexibilitu věku pro odchod do důchodu. Každý občan má v systému NDC svůj *účet*, na kterém se vede evidence jeho příspěvků do důchodového systému. Ty bývají valorizovány jednou ročně podle rozhodnutí vlády. Na účtech však ve skutečnosti nejsou žádné prostředky a vláda si nevytváří žádné rezervy na budoucí výplaty důchodů. Dá se také ukázat, že systém NDC zůstává plně pod

politickým vlivem, protože vláda může manipulovat s valorizačním mechanismem a se vzorcem, podle kterého se vypočítávají důchody. Nejvýraznější výhodou systému NDC je tak *automatizace* posunu věku pro odchod do důchodu podle demografického vývoje.

Přechod do nově zavedeného kombinovaného systému byl povinný pro všechny občany do 30 let a dobrovolný pro občany mladší 50 let. Do soukromě spravovaného fondového pilíře jde část odvodů (např. 10 % mzdy), které spravuje více licencovaných (a regulovaných) penzijních fondů, většinou vlastněných zahraničními finančními institucemi (Commercial Union, AIG, Zúrich, atd.) nebo polskými bankami. Takovým způsobem se zachovávají jistoty dnešní starší generace a zároveň se vytvářejí úspory pro financování důchodů dnešních mladších ročníků.

3. Empirický výzkum

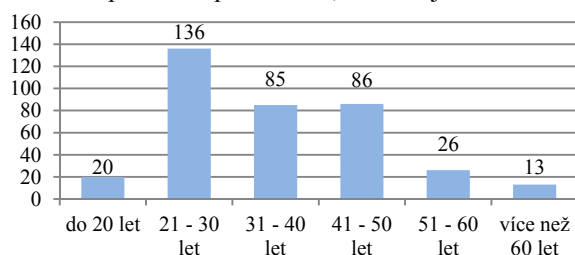
V prosinci roku 2009 proběhlo sociologické šetření zkoumající problematiku českého důchodového systému. Na počátku výzkumu autoři formulovali následující hypotézy:

- 1) Více než 70 % občanů starších 30 let nesouhlasí s posunutím hranice odchodu do důchodu a 60letou hranici považují za přijatelnou.
- 2) Většina občanů bez ohledu na věk a vzdělání (více než 60 %) je spokojena se stávajícími sazbami důchodového pojištění.
- 3) Většina občanů se základním a SŠ vzděláním (více než 60 %) má uzavřené důchodové připojištění a jejich příspěvek nepřesahuje 500 Kč měsíčně.
- 4) U více než 70 % občanů s VŠ vzděláním přesahuje příspěvek na důchodové připojištění 1000 Kč měsíčně.
- 5) Většina občanů bez ohledu na věk a vzdělání (více než 60 %) neslyšela o připravovaných změnách v důchodovém systému.
- 6) Většina občanů starších 30 let (více než 60 %) se domnívá, že starobní důchody by měly být spojeny s větší jistotou.
- 7) Více než 70 % občanů bez ohledu na věk a vzdělání by přivítalo možnost přispívat více do prvního pilíře důchodového systému.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou aktuální postoje občanů k důchodové problematice a zda je veřejnost seznámena s připravovanými změnami v zájmové oblasti. Rovněž si výzkum kladl za cíl zjistit, jaké další investiční příležitosti jsou dnes v České republice využívány za účelem finančního zabezpečení ve stáří.

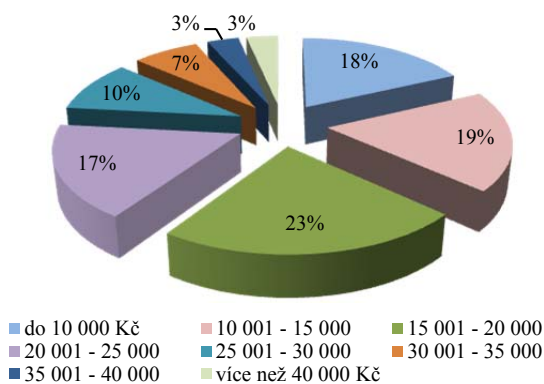
Výzkum byl proveden pomocí dotazníkového šetření. Dotazování bylo prováděno studenty Hornicko-geologické fakulty formou přímého oslovení respondentů v některých částech Ostravy, konkrétně pak v centru na Masarykově náměstí, v Porubě na Alšově náměstí, na Dubině před hypermarketem Interspar, rovněž pak ve městě Opavě na Dolním náměstí a v Hlučíně na Mírovém náměstí. K potvrzení nebo vyvrácení našich hypotéz bylo osloveno 400 respondentů. Ke zpracování bylo následně předáno 367 dotazníků, což znamenalo návratnost takřka 92 %. V průběhu zpracování se ukázalo, že v 10 případech respondenti neodpověděli na všechny otázky. Dotazník obsahoval 17 otázek, přičemž prvních 5 otázek se zaměřovalo na osobnostní profil respondenta. U většiny otázek si respondenti mohli vybírat z nabízených variant odpovědí. Tři otázky byly dichotomické a dvě otázky byly zcela nestrukturované.

Při vyhodnocování se ukázalo, že většinu našich respondentů tvořily ženy a to z 60 %. Jaké bylo složení respondentů podle věku, naznačuje obrázek 1.

Obrázek 1 Věková struktura respondentů

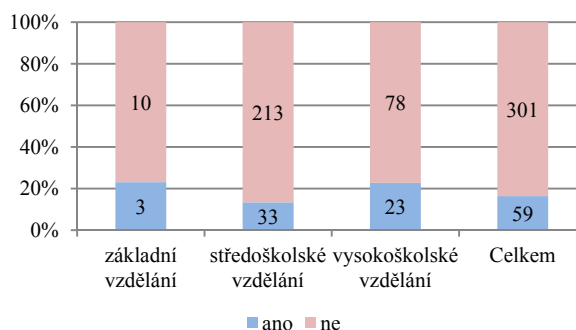
Z hlediska vzdělání byla nejpočetnější skupina středoškolsky vzdělaných respondentů, kteří byli zastoupeni 68 % (základní vzdělání 4 %, dosažené vysokoškolské vzdělání 28 %). Rozložení respondentů dle jejich příjmů zobrazuje obrázek 2, podle odvětví pak obrázek 3.

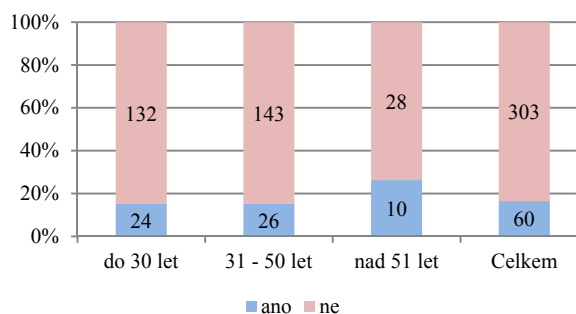
Obrázek 2 Rozložení respondentů podle hrubého měsíčního příjmu

Naši respondenti jsou ze 72 % v zaměstnaneckém nebo obdobném poměru, 8 % je osobou samostatně výdělečně činnou (OSVČ), 14 % je studenty. Zbývajících 6 % představují ti, kteří uvedli kombinaci zaměstnaneckého poměru a OSVČ (1 %) a jiný stav – důchodce, nezaměstnaný (5 %).

Dále již budou prezentovány samotné výsledky provedeného sociologického šetření. Výsledky byly podrobněji analyzovány z hlediska vzdělanosti a věkové struktury respondentů. K vzdělanosti struktury musíme uvést, že malý počet dotázaných pouze se základním vzděláním (13 respondentů) nedává dostačující výpovědní schopnost k níže uvedeným zjištěním. Údaje proto uvádíme orientačně a pro úplnost. První výzkumná otázka zjišťovala souhlas s prodloužením hranice odchodu do důchodu ve věku 65 let. Odpovědi byly téměř jednoznačné, jak dokladují obrázky 4 a 5. Z obou obrázků je zřejmé, že nesouhlas s posunem hranice odchodu do důchodu vyjádřilo více jak 75 % dotázaných. U středoškolařů a respondentů mladších 51 let nesouhlas vyjádřilo dokonce 85 % z nich.

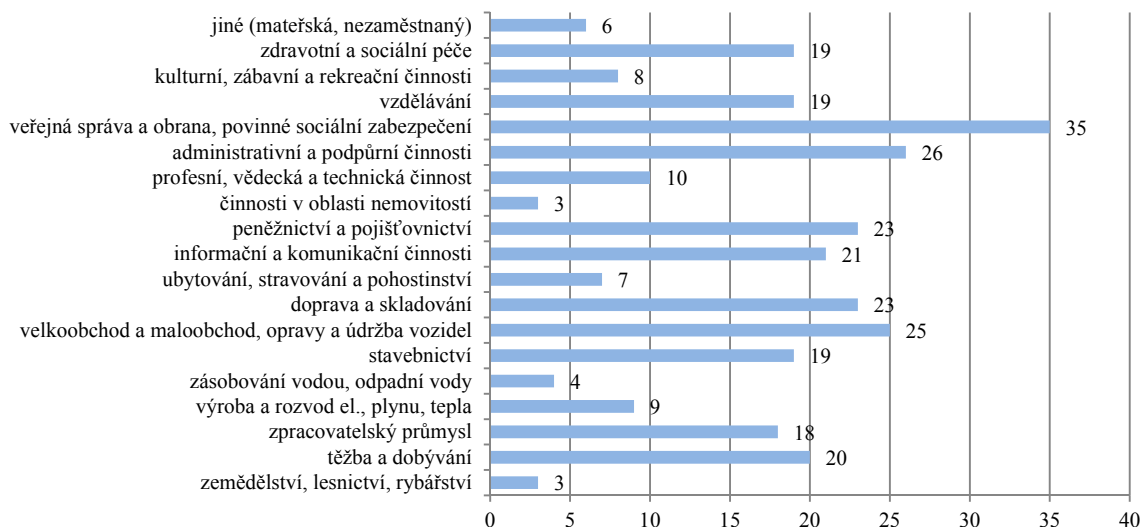
Obrázek 4 Souhlas s prodloužením hranice odchodu do důchodu podle vzdělání respondentů

Obrázek 5 Souhlas s prodloužením hranice odchodu do důchodu podle věku respondentů

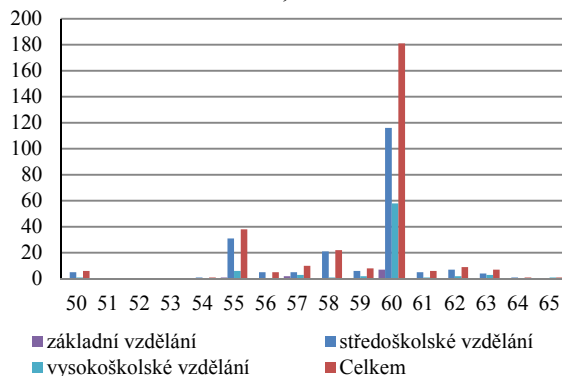
Obrázek 6 pak uvádí, jaká věková hranice pro odchod do důchodu je přijatelná pro nespokojené respondenty. Celkem jich bylo 297 (podle věku), resp. 295 (podle vzdělání).

Z obrázků 6 a 7 lze vypořovovat, že ani vzdělání a ani věk nerozhoduje o preferencích věku 60 let jako

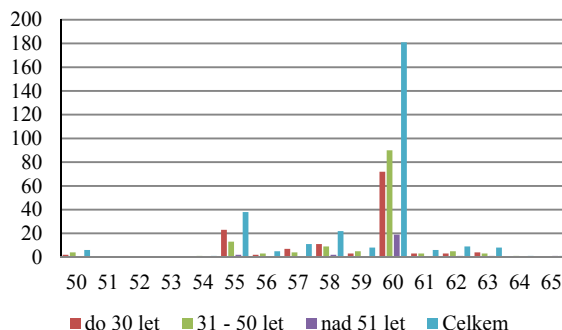

Obrázek 3 Zastoupení respondentů v odvětvích národního hospodářství

hraničního věku pro odchod do důchodu. Pro tuto věkovou hranici se vyjádřilo 182 respondentů, což představuje 61,07 %. Prizmatem vzdělání pak středoškoláci preferují tuto věkovou hranici téměř 75 %. Stejnou představu pak mají i respondenti ve věku 30 – 50 let. Jako významější se též ukazuje volba 55 let věku. Dotázaní se základním vzděláním tuto hranici volili z 15 %, středoškoláci s 8 %

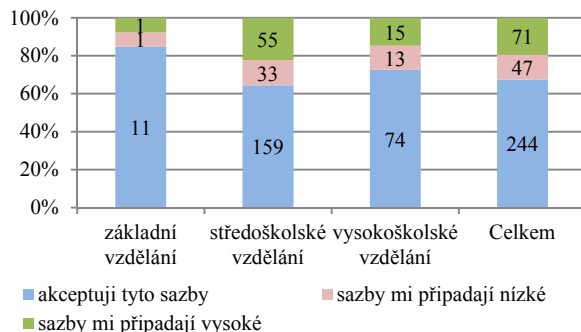
Obrázek 6 Přijatelná věková hranice pro odchod do důchodu podle vzdělání respondentů

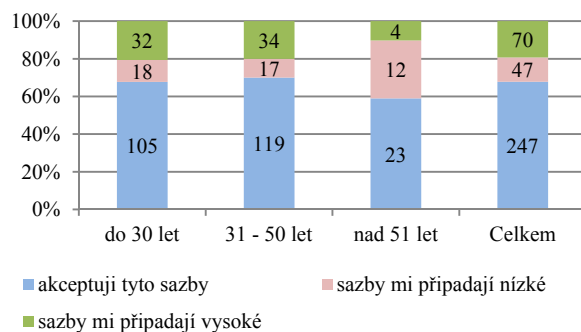
Obrázek 7 Přijatelná věková hranice pro odchod do důchodu podle věku respondentů

a vysokoškoláci pak z 13 %. Z hlediska věku pak mladší 30 let preferovali 55 let věku z 18 %, ve věku 30 – 51 let z 8 % a starší 51 let pak z 13 %.

Jak se oslovení vyjádřili k otázce spokojenosti se sazbou pojistného na státní důchodové pojištění, vidíme na další dvojici obrázků 8 a 9.

Obrázek 8 Spokojenost se stávajícími sazbami na státní důchodové pojištění podle vzdělání respondentů

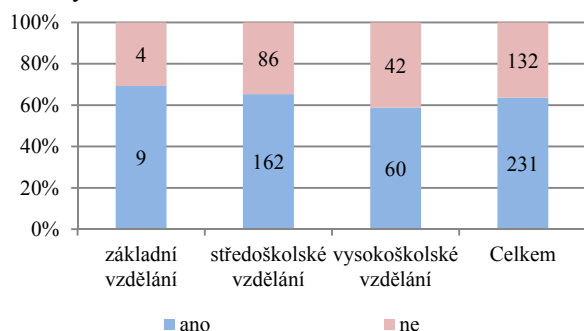

Obrázek 9 Spokojenost se stávajícími sazbami na státní důchodové pojištění podle věku respondentů

Sazby jsou přijatelné téměř pro dvě třetiny respondentů (68 %). Při podrobnější analýze zjistíme, že

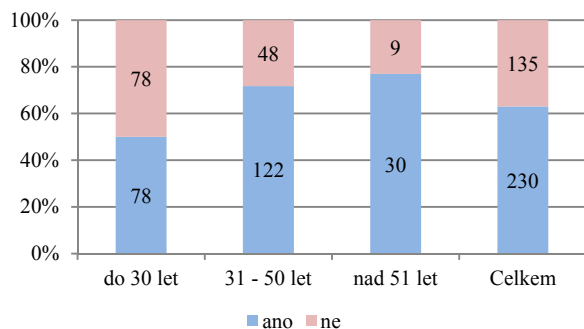
středoškolákům sazby připadají vysoké (20 %) a starším 51 let naopak sazby připadají nízké (30 %). V případě, že dotázaný označil variantu odpovědi *Sazby mi připadají nízké*, byl v následující otázce požádán, aby navrhl, na jakou úroveň by předmětnou sazbu zvýšil. Sazby pojistného připadaly nízké celkem 13 % respondentů. Většina z nich však neuměla následně uvést, na jakou úroveň by tyto sazby zvýšila. Ojedinelé návrhy se týkaly zvýšení pojistného ze strany zaměstnance v rozpětí od 7 do 18 %, resp. pojistného ze strany zaměstnavatele v rozpětí od 23 do 30 %.

Na otázku, zda jsou respondenti účastníky dobrovolného penzijního připojištění, jich kladně odpovědělo 63 %. Zaměstnavatel potom na toto připojištění přispívá 46 % z nich. Podívejme se dále podrobněji na tuto otázku z hlediska vzdělání a věku dotázaných.

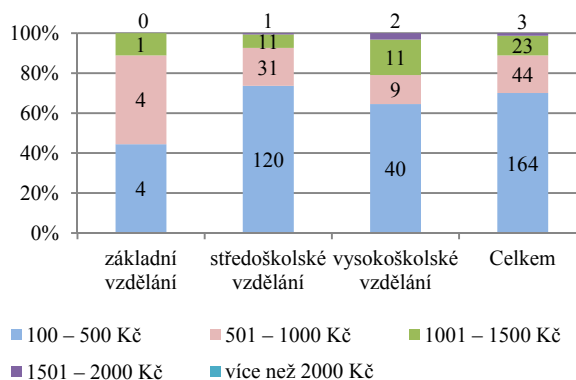
Obrázek 10 Účast v dobrovolném penzijním připojištění podle vzdělání respondentů

Z obrázku 10 je zřejmé, že vzdělání nemá významnější vliv na účast v dobrovolném penzijním připojištění. Mírný pokles, resp. vzestup cca 5 % oproti středoškolákům zaznamenávají vysokoškoláci, resp. respondenti se základním vzděláním. Zato věk respondentů se zásadnějším způsobem odráží v dobrovolném připojištění. Zatímco dotazovaní do 30 let se účastní pouze z 50 %, ve věku 31 – 50 let pak ze 72 %, resp. 77 % u respondentů starších 51 let (viz obrázek 11).

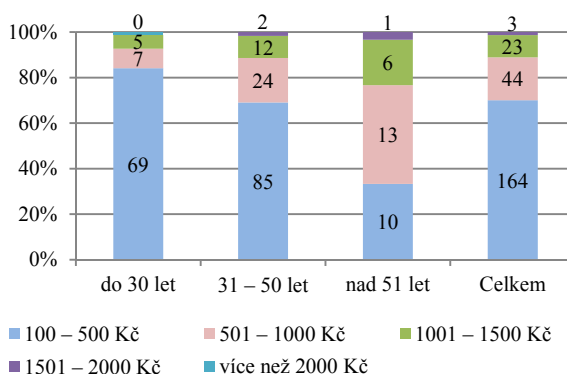

Obrázek 11 Účast v dobrovolném penzijním připojištění podle věku respondentů

Pro výši vyplacené penze z dobrovolného připojištění je rozhodující doba, po kterou je účastník připojištěn, a výše částky, kterou přispívá. Obrázky 12 a 13 zcela potvrzují zjištění Asociace penzijních fondů: okolo 70 % účastníků penzijního připojištění přispívá částkou nepřesahující 500 Kč. Z hlediska vzdělanostní struktury dotázaných vybočují vysokoškoláci (65 %) a lidé se základním vzděláním (44 %). U respondentů se základním vzděláním však jejich celkový malý počet významně snižuje vypovídací schopnost, jak již bylo uvedeno výše v textu.

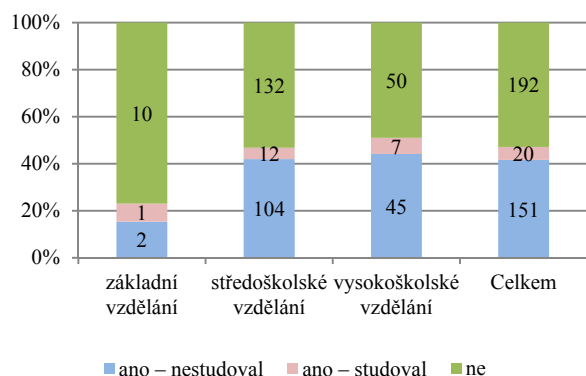
Obrázek 12 Měsíční příspěvek do penzijního připojištění podle vzdělání respondentů

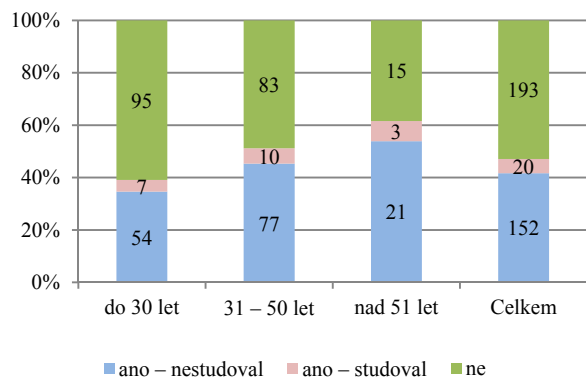
Obrázek 13 Měsíční příspěvek do penzijního připojištění podle věku respondentů

Jelikož v roce 2009 byly vládou připraveny změny v důchodovém systému, zajímalo nás, jaká je informovanost v této oblasti.

Jak můžeme vidět v obrázku 14 a 15, informovanost o připravovaných změnách klesá s věkem a se vzděláním. Z šetření je zřejmé, že zájem o připravované změny je větší u středoškoláků než u vysokoškoláků a u kategorie 31–50 let než u starších 51 let. Pokud bychom uvažovali všechny dotázané, pak mírná většina respondentů (53 %) není o změnách informována vůbec. Menšina (47 %) již o změnách ví, avšak pouze 5 % dotázaných tyto změny podrobně studovalo.

Obrázek 14 Informovanost o připravovaných změnách v penzijním připojištění podle vzdělání respondentů

Obrázek 15 Informovanost o připravovaných změnách v penzijním připojištění podle věku respondentů

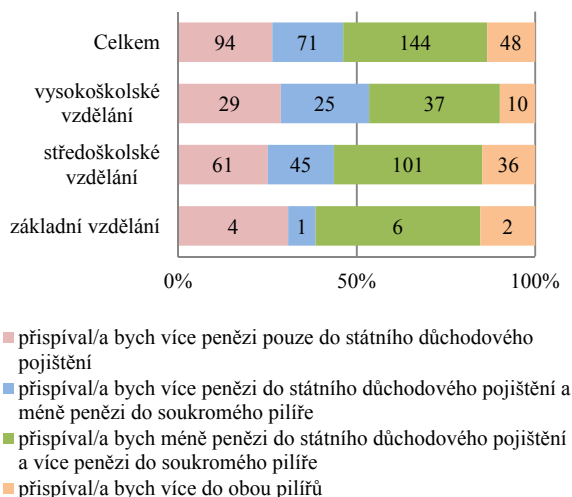
Zjištění týkající se vztahu dotázaných k riziku ve spojení se starobními důchody prokázalo, že v naprosté menšině jsou ti respondenti, kteří jsou přesvědčeni, že spoření na důchod může být spojeno s vyšší mírou rizika. Bez ohledu na věk a vzdělání se tak vyjádřilo pouze 10 % dotázaných. Mírně v rozporu sežitou představou se k riziku vyjádřili starší 51 let. Větší riziko by akceptovalo 18 % z nich. U vysokoškoláků též mírně narostl počet těch, kterým by nevadilo spoření na důchod s větším rizikem (13 %).

Předposlední otázka našeho dotazníku zjišťovala, jakou kombinaci z uvedených možností by uvítalo nejvíce dotázaných. Jednalo se o poměr státního a soukromého důchodového pilíře. Samotné zjištění prezentují obrázky 16 a 17.

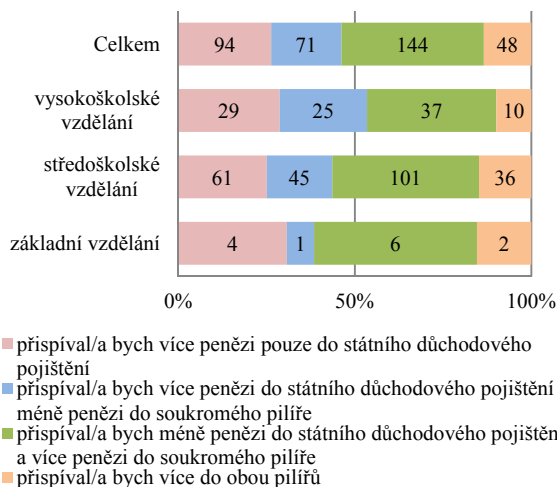
Zde můžeme vidět, že nejvíce respondentů bez ohledu na vzdělání (základní – 46 %, středoškolské – 41 %, vysokoškolské – 36 %) by přispívalo méně penězi do státního důchodového pojištění a více do soukromého pilíře. Věk respondentů však již volbu ovlivnil, což je zřejmé z obrázku 17. Dotázaní do 50 let věku upřednostňují variantu, při které by přispívali méně penězi do státního důchodového pilíře a více penězi do pilíře soukromého (do 30 let 48 %, 31 – 51

let 36 %). Respondenti starší 51 let by naopak více přispívali do státního důchodového pilíře (42 %).

Dobrovolné penzijní připojištění není jediným způsobem, jak zhodnocovat peněžní prostředky a spořit na důchod. Jaké další způsoby ukládání peněz jsou dnes využívány ze strany respondentů, zjišťovala poslední otázka našeho dotazníku, viz obrázky 18 a 19.

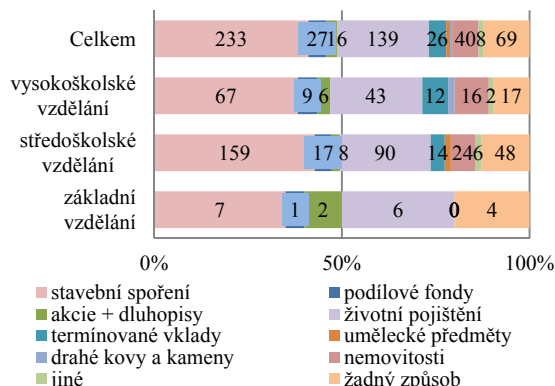
Obrázek 16 Volba přispívání do důchodových pilířů podle vzdělání respondentů

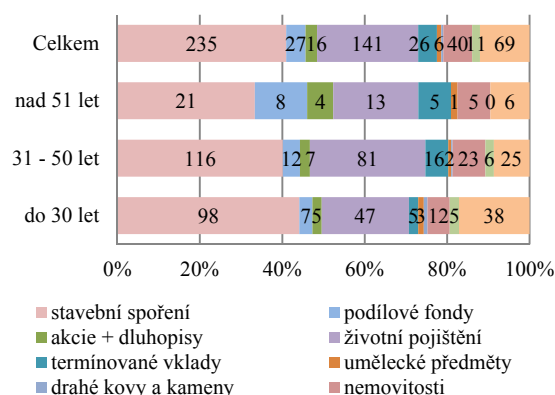
Obrázek 17 Volba přispívání do důchodových pilířů podle věku respondentů

Zcela dominující investiční příležitostí je stavební spoření, které je upřednostňováno bez ohledu na věk a vzdělání. Jak ukázalo naše šetření, celkem tuto možnost využívá více jak 33 % dotázaných. Z hlediska vzdělání pak se základním vzděláním 35 %, se středoškolským vzděláním 43 % a s vysokoškolským vzděláním potom 38 %. Z hlediska věku potom mladší 30 let spoří 44 %, ve věku 31–50 let 40 % a starší 51

let potom do stavebního spoření investují 33 %. Dalším významným produktem je životní pojištění, které má uzavřeno bez ohledu na věk a vzdělání celá čtvrtina dotázaných. Nemovitosti jako způsob ukládání peněz uvedlo potom 7 % dotázaných. Z obou obrázků je též patrná významná skupina (cca 12 %), která nevyužívá žádný z uvedených způsobů zhodnocování peněžních prostředků.

Obrázek 18 Další způsoby ukládání peněz podle vzdělání respondentů

Obrázek 19 Další způsoby ukládání peněz podle věku respondentů

Tabulka 3 Testování hypotéz empirického výzkumu

Testovaná hypotéza	1	2	3	4	5	6	7
Počet respondentů	207	365	172	172	366	209	360
Počet vyhovující	171	247	124	13	193	189	95
Výběrová rel. četnost p	0,826	0,677	0,721	0,076	0,527	0,904	0,264
$H_0 =$	0,7	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7
$H_1 >$	0,7	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7
Testové kritérium	3,959	2,992	3,237	-17,870	-2,838	8,980	-18,057
Kritický obor pro $\alpha = 0,05$	1,645	1,645	1,645	1,645	1,645	1,645	1,645
Vyhodnocení	Přijímáme hypotézu H_1	Přijímáme hypotézu H_1	Přijímáme hypotézu H_1	Zamítáme hypotézu H_1	Zamítáme hypotézu H_1	Přijímáme hypotézu H_1	Zamítáme hypotézu H_1

Zdroj: Vlastní zpracování

3.1 Testování hypotéz

Přijetí nebo zamítnutí hypotéz, které byly definovány na začátku našeho empirického výzkumu, provádíme pomocí testování hypotéz. V našem případě jsme uplatnili test hypotézy o relativní četnosti, při kterém testujeme hypotézu, že relativní četnost určité varianty znaku v základním souboru se rovná určitému číslu (viz Hindls a kol., 2002).

Nulová hypotéza tedy je:

$$H_0 : \pi = \pi_0.$$

Alternativní hypotéza byla uvažována následující:

$$H_1 : \pi > \pi_0.$$

Jako testové kritérium jsme použili následující statistiku (viz Hindls a kol., 2002):

$$U = \frac{p - \pi_0}{\sqrt{\frac{\pi_0(1-\pi_0)}{n}}}. \quad (1)$$

Uvedené testové kritérium má při platnosti H_0 asymptoticky normované normální rozdělení, přičemž p je výběrová relativní četnost (*Činnosti Evropské unie – Zaměstnanost a sociální věci*, 2009). Byla zvolena obvyklá hladina významnosti $\alpha = 0,05$. Pro alternativní hypotézu je kritický obor vymezen následovně:

$$U \geq 1,645.$$

Jak dopadlo vlastní testování hypotéz, zobrazuje tabulka 3.

Shrme-li výsledky našeho výzkumu, lze konstatovat, že čtyři ze sedmi námi definovaných hypotéz byly přijaty a tři pak zamítnuty.

- 1) Více než 70 % občanů starších 30 let nesouhlasí s posunutím hranice odchodu do důchodu a 60letou hranici považují za přijatelnou. *Hypotéza přijata.*

- 2) Většina občanů bez ohledu na věk a vzdělání (více než 60 %) je spokojena se stávajícími sazbami důchodového pojištění. *Hypotéza přijata.*
- 3) Většina občanů se základním a SŠ vzděláním (více než 60 %) má uzavřené důchodové připojištění a jejich příspěvek nepřesahuje 500 Kč měsíčně. *Hypotéza přijata.*
- 4) U více než 70 % občanů s VŠ vzděláním přesahuje příspěvek na důchodové připojištění 1000 Kč měsíčně. *Hypotéza zamítnuta.*
- 5) Většina občanů bez ohledu na věk a vzdělání (více než 60 %) neslyšela o připravovaných změnách v důchodovém systému. *Hypotéza zamítnuta.*
- 6) Většina občanů starších 30 let (více než 60 %) se domnívá, že starobní důchody by měly být spojeny s větší jistotou. *Hypotéza přijata.*
- 7) Více než 70 % občanů bez ohledu na věk a vzdělání by přivítalo možnost přispívat více do prvního pilíře důchodového systému. *Hypotéza zamítnuta.*

3.2 Diskuze

Většina dotázaných by raději přispívala méně penězi do státního důchodového pojištění a více penězi do soukromého pilíře, což jsme na počátku nepředpokládali. Vezmeme-li však v úvahu, že naprostá většina respondentů (cca 90 %) by preferovala v oblasti důchodů jistotu, je tento výsledek v jistém rozporu. Na jedné straně jsou lidé ochotni vložit více prostředků do soukromého pilíře, avšak na straně druhé preferují právě jistotu. Je sice pravdou, že i přes absenci státní garance za vklady na penzijním připojištění stávající pravidla a regulace neumožňují, aby střadatelé o své úspory přišli. Navrhované reformní kroky však do budoucna předpokládají uvolnění těchto pravidel a tím i zvýšení rizika pro účastníky penzijního spoření. I v případě spoření na penzi je však nutno neopomenout tzv. zlaté investorské pravidlo, které říká, že čím vyšší výnosy, tím je větší riziko.

Další skutečnost, a to že veřejnost neakceptuje vyšší hranici odchodu důchodu, je pochopitelná. Je sice pravdou, že zvýšení této hranice je relativně snadná parametrická změna důchodového systému. Konec konců v novodobé historii ČR již byla provedena dvakrát, a sice v roce 1995 a 2009. Je obecně známo, že ve vyspělé západní Evropě je tato hranice vyšší než v ČR. Domníváme se, že další zvyšování hranice odchodu do důchodu nad 65 let bude již problematické. Jen stěží lze například očekávat, že tyto změny budou akceptovány pracovníky např. těžkého průmyslu. Také je pravdou, že se zvyšujícím se věkem nalezají starší pracovníci uplatnění stále obtížněji.

Další úskalí navrhované důchodové reformy spatřujeme v absenci zdrojů na vlastní důchodové spoření. Jak z našeho šetření vyplynulo, nejběžnější příspěvek na penzijní připojištění je 500 Kč, což potvrzují i údaje Asociace penzijních fondů. V roce 2008 činil průměrný měsíční příspěvek účastníků penzijního připojištění 450 Kč, což bylo stejně jako předloni. Výše příspěvků klientů penzijních fondů není podle prezidenta Asociace penzijních fondů Jiřího Rusnoka uspokojivá. Pohybuje se kolem dvou procent průměrné hrubé mzdy a nemůže tak prý výrazněji vyrovnat pokles příjmu při odchodu do důchodu. Uvádí se, že na důchody bychom si měli šetřit kolem 10 % příjmu. Vzhledem k tomu, že v roce 2006 spořily domácnosti kolem 5 % svých příjmů, je otázka zdrojů klíčová. Zvláště uvědomíme-li si, že 65 % pracovníků dnes nedosahuje ani částek průměrné mzdy.

Záměr autorů důchodové reformy posílit druhý pilíř systému je zcela legitimní a nepochybně i nutný, avšak dle ekonomických ukazatelů je již v současné době pro většinu domácností nereálný. Díky uplatnění strategie opt-out mohou přibýt určité zdroje, domníváme se však, že i přesto bude velká většina domácností schopna spořit na svou penzi v řádu stokorun (nikoliv tisíců), což bude logicky znamenat, že nemožnou počítat s pokrytím snížených příjmů z prvního pilíře důchodového systému. Pro úplnost dodejme, že při hodnocení výnosů z investic bychom neměli opomenout též inflační vlivy. Je sice pravdou, že v roce 2009 byla výše inflace příznivá (1,0 %), avšak v roce 2008 činila podle údajů ČSÚ 6,3 %. Z článku uveřejněného na portálu ihned.cz dne 26. 3. 2009 vyplývá, že zhodnocení prostředků za celý trh penzijního připojištění v roce 2008 činí neuvěřitelně nízkých 0,4 % p.a. Příčiny jsou zcela jasné, ovšem i ve finančně příhodnějších letech bude inflace ukrajovat z výnosů uskutečněných investic.

Podoba důchodového systému i jeho parametry jsou výsledkem politických rozhodnutí. Je mimo jakoukoli pochybnost, že nepříznivý demografický vývoj nemůže stávající systém zachovat dlouhodobě stabilní. Nabízí se následující přístupy k řešení problému:

- 1) Nedělat nic.
- 2) Realizovat opatření na výdajové straně důchodového systému.
- 3) Realizovat opatření na příjmové straně důchodového systému.
- 4) Kombinace opatření na výdajové a příjmové straně.

Ačkoliv navrhovaná a realizovaná opatření se jeví jako opatření kombinující příjmovou i výdajovou stranu důchodového systému, ve skutečnosti se jedná o kroky zaměřující se především na stranu výdajovou.

Zdá se, jako by správce důchodového systému rezignoval na stimuly, jež by zvrátily nepříznivý demografický vývoj. Důvodem rezignace může být ta skutečnost, že stárnutí populace není fenoménem ČR, ale i dalších vyspělých států Evropy. Reformní kroky tak mají spíše restriktivní charakter. Zvýšením hranice odchodu do důchodu na 65 let zřejmě dojde k určité stabilizaci systému, avšak nebude-li provedena radikální změna také na straně příjmů, bude v budoucnu nezbytná další úprava věkové hranice směrem nahoru. Jak jsme uvedli výše v textu, opětovné zvyšování věku pro odchod do důchodu vidíme v českých podmínkách jako problematické, byť hranice 65 let není v evropském kontextu nijak ojedinělou.

Jsme tedy přesvědčeni, že by bylo chybou upírat pozornost pouze jedním směrem, a proto nabízíme dále širší paletu námětů, z nichž by mohly vzejít konkrétní reformní kroky.

Stávající důchodový systém je rigidní, a proto navrhuje jeho *větší flexibilitu*. Z našeho výzkumu vyplynulo, že většina respondentů by spíše více spořila na důchod v soukromém pilíři, ale téměř 27 % dotázaných by naopak více přispívalo pouze do státního pilíře. Jsme proto přesvědčeni, že by mohlo být zajímavé, aby se občan mohl dobrovolně rozhodnout, jak velkou částku nad státem stanovené pojistění ještě do důchodového systému vloží a do jakého pilíře. Přispíval-li by občan více do státního pilíře, jako protihodnotu by získal garanci vyššího důchodu např. o 5, 10, 15, 20 % nad standard v závislosti na výši pojistného. Pokud by občan toužil po větším důchodu, ale s vyšším rizikem, mohl by uplatnit přístup opt-out. Nutno pro úplnost dodat, že ani státní pilíř není úplně bez rizika, neboť i stát může vyhlásit bankrot⁴.

Další opatření by mohlo mít například formu *slevy na dani z příjmu nebo ještě lépe slevy na sociálním (důchodovém) pojistění* pro ty rodiče, kteří přivedou na svět více dětí. Odborná veřejnost však v této otázce není jednotná. Např. Holub uvádí: *V Evropě je myšlenka zohlednění počtu vychovávaných dětí (tzv. koncept CPAYG) ve výši výsledné dávky diskutována již od 80. let. Zastánci tohoto konceptu vychází z tradičního pojetí rodiny, kdy porřízení dětí a jejich výchova je jednou z forem zabezpečení na stáří, resp. porřízení dítěte je chápáno jako investice. Z ekonomického hlediska je však toto pojetí velmi problematické, i když by se investiční náklady vymezily pouze na náklady do vzdělání. Ty totiž nemusí nic vypovídat o využití tohoto vzdělání na pracovním trhu,*

kde se formuje odměna zaměstnance, která je pak základem pro placení příspěvků.

Jinou cestou, jak ocenit přínos dítěte pro důchodový systém, je stanovení jeho hodnoty podle skutečně zaplacených příspěvků, což je opět velmi problematické. Jaké budou důchodové nároky těch, jejichž děti nebudou z nejrůznějších důvodů platit pojistné? Co děti invalidní? A co nároky bezdětných lidí?

Další problém představuje otevřený pracovní trh ČR v rámci EU. Podobně jako tvrzení, že není možné zaručit, aby se z vychovávaného dítěte jednou stal plátcem pojistného, nelze dále zaručit, že toto dítě bude plátcem pojistného v ČR.

Vychovávané dítě jakožto předpokládaný budoucí příspěvek do důchodového systému a budoucího plátce pojistného jakožto skutečného přispěvatele do systému proto není prakticky možné ztotožnit (Holub a kol., 2009).

S výše uvedeným se lze ztotožnit, avšak domníváme se, že stabilita průběžného důchodového systému především závisí na peněžních tocích. Pokud peněžní výdaje nebudou dostatečně kryty peněžními příjmy, hrozí další restriktivní opatření, jež se budou dotýkat většiny obyvatelstva. K oddálení, resp. zmírnění těchto restrikcí v budoucnu by mohla pomoci opatření na příjmové straně průběžného důchodového systému, resp. prvního pilíře. Neměla by dojít k plošnému zvýšení pojistného, resp. důchodové daně, nezbyvá než se zaměřit na zvýšení počtu přispěvatelů do systému. K tomu by mohla přispět propracovanější rodinná politika státu. Je však nezbytné, aby konkrétní opatření byla dále technicky dopracována. Jinak hrozí jejich zneužívání především ze strany sociálně nepřízpůsobivých občanů.

Stát, resp. obce mohou přispět ke kladnému rozhodnutí budoucích rodičů rozšířit rodinu i tím, že bude existovat funkční a dostupná infrastruktura (školky, školy, zdravotní péče, dopravní obslužnost, atd.)

Jak se dívají zaměstnavatelé na ženy, které si často berou *paragraf*, dovolenou, náhradní volno, aby mohly pečovat o své děti? Čím dál častěji se mluví o *sociální zodpovědnosti firem*. Neměla by se tato zodpovědnost projevit i k zaměstnancům, kteří jsou zároveň rodiči? Jsme přesvědčeni, že zaměstnanecké (tzv. firemní) mateřské školky by jistě mnoho rodičů ocenilo. Úspěšné projekty zahraničních i domácích firem (např. Raiffeisen Bank, a.s., LINET, spol. s r.o.) v této oblasti mohou být inspirací i pro další podniky a instituce.

Můžeme pouze spekulovat o zvýšení porodnosti v budoucích obdobích. Je logické, že přivedení potomka na svět se u většiny domácností projeví spíše atakem na úspory než na jejich vytváření či zvyšování. Navíc je pochopitelné, že v průběhu produktivního

⁴ Argentina vyhlásila v roce 2001 bankrot. Na počátku října 2008 stál Island na pokraji státního bankrotu. V prvních pěti měsících roku 2010 byl bankrot Řecka reálnou hrozbou.

života není schopnost generovat úspory stejná, což souvisí i s prioritami, které rodina musí řešit. V současnosti máme na mysli především otázku bydlení.

Pravdou je, že velká část příjmů domácností je dnes vynakládána na spotřební daň v podobě nákupu alkoholických nápojů a tabákových výrobků. Nechceme příliš moralizovat, avšak vztah domácností (občanů) ke spoření na důchod by měl být především otázkou *osobních priorit a společenské odpovědnosti jedince*. Při současné úrovni příjmů však většina občanů nebude schopna spořit na důchody významně více, než je tomu dnes.

V rozhovoru pro deník Právo dne 16. 5. 2009 Miroslav Kalousek uvádí, citují: *Systém, ze kterého čerpají dnešní důchodci, ale nemůže donekonečna zajistit jednotlivým generacím zhruba 40 procent hrubé mzdy. Pro dnešní třicátníky budou peníze z průběžného systému nižší, to je fakt, s tím nic neudělá ani levice, ani pravicová rétorika. Penzijní reforma není o ničem jiném, než že dnešní generace třicátníků a mladších dostane jakousi nepřilíš radostnou informací, že z průběžného systému bude mít nižší důchody, než mají dnešní penzisté. Současný průběžný systém nemůže být ale nikdy zrušen, to je právě základ té mezigenerační solidarity, z něj budou dnes ekonomicky aktivní mladé generace ale dostávat stále méně a méně. Chcete-li mít peníze vyšší, musíte si celý život odkládat ze své spotřeby na svůj důchod. A stát vám nabízí různé možnosti, jak si na penzi naspořit. To je penzijní reforma* (Kalousek, 2009).

Z výše uvedeného je nepochybné, že spořit na penzi se stane nutností. Dnešní třicátníci, kteří si již spoří na penzi v rámci penzijního připojištění, se budou muset vyrovnat se skutečností, že jimi naspořená peníze nepřilepší k dnešním 40 procentům hrubé mzdy, nýbrž pomůže pouze snížit avizovaný propad starobního důchodu vypláceného z průběžného pilíře důchodového systému.

Z našeho šetření jednoznačně vyplynulo, že problematika penzí by měla být spojena s jistotou. V současné době, a zřejmě tomu nebude ani v budoucnu jinak, máme jedinou jistotu, že to, co platí dnes, nemusí platit zítra. Žijeme v dobách nejistoty, a to je fakt, se kterým je nutno se vyrovnat a racionálně pracovat. Výsledkem by měla být jednoznačná diverzifikace úspor. Mnozí občané se navíc domnívají, že důchodu se ani nedožijí, a proto není potřeba se otázkou spoření na penzi vůbec zabývat. Ale i tento postoj je v konečném důsledku velmi zavádějící. Jsme proto přesvědčeni, že významnou podporou jakékoli podoby penzijní reformy je *propracovaná výchova a osvěta široké veřejnosti*. Skutečnost, že 53 % respondentů není informováno o penzijní reformě, je

smutným dokladem toho, že je tato otázka podceňována.

4. Závěr

Nelze očekávat, že demografický vývoj populace České republiky se bude významně lišit od vývoje v jiných státech EU, což se negativně projevuje na stabilitě důchodového systému, a proto je jeho reforma naprosto nevyhnutelná. V tomto článku byly shrnuty dosavadní reformní kroky v ČR a sousedních státech. Článek přinesl také výsledky sociologického šetření. Z něho vyplynulo, že bez ohledu na věk a vzdělání 61 % respondentů by pro odchod do důchodu volilo věk 60 let. Pro 68 % dotázaných jsou sazby na státní důchodové pojištění přijatelné. Většina občanů je účastníkem dobrovolného penzijního připojištění (63 %) a 46 % z nich potom zaměstnavatel na toto připojištění přispívá. Výzkum potvrdil skutečnost, že většina účastníků penzijního připojištění přispívá částkou nepřesahující 500 Kč (70 %). Výzkum rovněž ukázal, že většina (53 %) není o změnách v důchodovém systému informována a pouze 5 % navrhované změny podrobně studovalo. Pouze 10 % respondentů je přesvědčeno, že je vhodné, aby spoření na důchod bylo spojeno s vyšší mírou rizika. Z šetření dále vyplynulo, že 40 % dotázaných by přispívalo méně peněz do státního důchodového pojištění a více do soukromého pilíře. Kromě penzijního připojištění občané dále nejvíce využívají formu stavebního spoření (41 %). Životní pojištění má uzavřeno 25 % z nich. Údaje byly podrobně analyzovány z hlediska věku a vzdělání respondentů.

V úvahách o budoucí podobě penzijní reformy bylo autory příspěvku uvedeno několik námětů k diskusi. Jednalo se zejména o požadavek větší flexibility důchodového systému, odměňování (motivování) rodičů formou slevy na dani z příjmu, resp. slevy na sociálním (důchodovém) pojištění, posilování sociální zodpovědnosti firem a rozvoj firemních mateřských školek, zahájení propracované výchovy a osvěty široké veřejnosti a především vedení občanů k větší individuální odpovědnosti.

Literatura

HINDLS, R., HRONOVÁ, S., SEGER, J. (2002). *Statistika pro ekonomy*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing.

WILKE, Ch.B. (2009). *German Pension Reform, On Road Towards a Sustainable Multi-Pillar System*. Frankfurt: Peter Lang Verlag.

Další zdroje

APF Průměrný příspěvek na penzi zůstal loni na 450 Kč [online]. FinančníNoviny.cz, (2009). [cit. 2009-09-15]. Dostupný z WWW: <http://www.financninoviny.cz/zpravy/apf-prumerny-prispevek-na-penzi-zustal-loni-na-450-kc/377555&id_seznam=382>.

Bezděkova komise II: Změňte penze! [online]. www.lidovky.cz, (2010) [cit. 2010-04-30]. Dostupný z WWW: <http://www.lidovky.cz/bezdekova-komise-ii-zmente-penze-d4f-ln_noviny.asp?c=A100121_000060_ln_noviny_sko&klic=235166&mes=100121_0>.

Činnosti Evropské unie – Zaměstnanost a sociální věci [online]. Europa, (2009) [cit. 2009-12-10]. Dostupný z WWW: <http://europa.eu/pol/socio/index_cs.htm>.

ČSÚ (2009). Statistická ročenka České republiky 2008 – 4. Obyvatelstvo [online]. [cit. 2010-01-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008-edicniplan.nsf/kapitola/0001-08-2008-0400>>.

ČSÚ (2000). Porodnost a plodnost – Úhrnná plodnost [online]. [cit. 2010-01-08]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2001edicniplan.nsf/o/4008-01-1993_2000-uhrnna_plodnost>.

Důchodová reforma [online]. Fakta o Německu [cit. 2010-01-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/cz/spoleenost/main-content-08/duchodova-reforma.html>>.

Důchodové systémy ve světě [online]. Finance.cz [cit. 2010-01-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance.cz/duchody-a-penze/informace/duchodovy-system/zahranici/>>.

Důchody v Evropské unii [online]. Měsíc.cz, (2004) [cit. 2009-11-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.mesec.cz/clanky/duchody-v-evropske-unii/>>.

Evropská komise (2009). Intergenerational solidarity Analytical report [online]. [cit. 2009-12-12]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_269_en.pdf>.

HOLUB, M. a kol. (2009). Pružné formy podpory rodin s dětmi v sociálním pojištění [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, [cit. 2010-04-27]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7765/Pruzne_formy_podpory.pdf>.

KALOUSEK, M. (2009). Paroubek by si měl přestat hrát na opozici, v žádném není [online]. KDU-ČSL, [cit. 2009-09-02]. Dostupný z WWW: <<http://www.kdu.cz/default.asp?page=311&idr=132&IDCI=27858>>.

Klíčem ke stárnutí je mezigenerační solidarita [online]. Europa, 2009 [cit. 2009-12-12]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/press/press_releases/09651_cs.htm>.

Ministerstvo financí České republiky (2009). Legislativa doplňkového důchodového systému [online]. [cit. 2009-09-10]. Dostupný z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_leg_ppap.html>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2009a). Důchodové pojištění [online]. MPSV.CZ, [cit. 2009-12-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/3>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2009b). Životní a existenční minimum [online]. [cit. 2009-09-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/3213>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2005). Závěrečná zpráva [online]. MPSV.CZ, [cit. 2010-01-05]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (2004). 80 let sociálního pojištění [online]. [cit. 2010-04-27]. Dostupný z WWW: <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5572A3BE-22CD-46D3-A31F-2BA0076C1C63/0/publikace_80letSP.pdf>.

Partner News: Aj tretí pilier čakajú zmeny [online]. Investujeme.sk, 2009, [cit. 2010-01-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.investujeme.sk/kratke-zpravy/partners-news-aj-treti-pilier-cakaju-zmeny/>>.

Piliere dochodkového systému [online]. O peniazoch [cit. 2010-01-10]. Dostupný z WWW: <<http://openiazoch.zoznam.sk/produkty/ds/piliere.asp>>.

Prvý, druhý a tretí pilier [online]. Finance, 2010, [cit. 2010-01-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance.sk/dochodok/informacie/dochodkovy-system-na-sr/prvy-druhy-treti-pilier>>.

Schodek na účtu, ze kterého se vyplácí důchody a nemocenské, narůstá. Po prvním čtvrtletí na něm chybí 10,4 miliardy korun [online]. Domáci.iHNed.cz, 2010 [cit. 2010-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://domaci.ihned.cz/c1-42824440-duchodovy-ucet-presahl-deficit-10-miliard-predloni-byl-pritom-v-solidnim-prebytku>>.

Sociální zabezpečení – občan [online]. Portál veřejné správy, 2009 [cit. 2009-12-10]. Dostupný z WWW: <http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/716/_ps.1257/M/_s.155/8712?ks=1086&docid=410>.

VEČERNÍK, J. (2005). Proměny a problémy české sociální politiky [online]. Sociologický ústav AV ČR, [cit. 25-01-2010]. Dostupné na www: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/0680022d7a7151150edf6787bab278dd0efb5081_573_507vecernik18.pdf>.

Vláda ČR (2009). Programové prohlášení vlády (2007) [online]. [cit. 2009-09-02]. Dostupný z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/mirek-topolanek-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf>.

Vrcholí spor o dochodky: Pre koho je druhý pilier výhodný? [online]. Investujeme.sk, 2009 [cit. 2010-01-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.investujeme.sk/clanky/vrcholi-spor-o-dochodky-pre-koho-je-druhy-pilier-vyhodny>>.

Výnosy v penzijních fondech – nejsou a nebudou [online]. FP finanční poradce, 2009 [cit. 2009-08-20]. Dostupný z WWW: <<http://fpweb.ihned.cz/c1-36319360-vynosy-v-penzijnich-fondech-nejsou-a-nebudou>>.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění.

Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění.